

Тема 2. МУЗЕЙНІ ЗАКЛАДИ СВІТУ

1. УМОВИ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ СВІТУ

Музейній діяльності відведено значне місце з системі культурно-освітнього комплексу різних країн світу. Виникнувши в античні часи як заклади колекціонування і зберігання коштовностей та старожитностей, музеї поступово перетворилися на осередки культури та просвітництва, а в умовах глобалізації вони стали своєрідними скарбницями національної самосвідомості, духовності, автентичності. Саме тому дослідження регіональних аспектів розвитку музейної діяльності в різних країнах та регіонах світу набуває в наш час особливої актуальності.

Сьогодні, за даними ЮНЕСКО, у світі налічується майже 38 тисяч музеїв [2]. Більше половини з них припадає на європейський континент (близько 24 тисяч), який по праву отримав статус світової музейної скарбниці. На інших континентах кількість музейних закладів незначна. Так, у Північній Америці налічується понад 6 тисяч музеїв (основна їх кількість припадає на Сполучені Штати), у Південній Америці — майже 1,5 тисячі, в Азії — 4 тисячі (за рахунок Китаю, Японії та Індії), в Австралії та Океанії — 2 тисячі, а в Африці — лише 411 музеїв. Як видно, у світі чітко простежується певна тенденція: музейна справа набула найбільшого розвитку в осередках зародження цивілізації (в континентальній Азії та на Близькому Сході), в державах, що накопичили музейні цінності шляхом ведення у минулому загарбницьких війн (деякі країни Західної Європи), а також у високорозвинених постіндустріальних країнах світу (Сполучені Штати, Японія).

У кожній частині світу склалися свої унікальні умови для розвитку музейної справи. Найбільш сприятливими вони були у Європі, де споконвіку сформувались еллінська, антична та середньовічна цивілізації, відбувалися спустошувальні військові походи на північ Африки, до Єгипту, Малої Азії та Центральної Америки. Саме тому європейські музеї мають найбагатші зібрання експонатів древніх цивілізацій Стародавнього Сходу і Середземномор'я, індіанських племен Андського гірського пасма, Панамського перешийка та Юкотану, а також власне європейські твори мистецтва, архітектури, скульптури та графіки. В Європі переважають музеї історичного та мистецького профілю, зібрані переважно на основі колекцій різних монархів, монастирів, духовних братств і академій. Кількість музеїв сучасного стилю незначна, вони переважно розміщуються в Німеччині, Нідерландах, Великобританії. Багато закладів присвячено окремим особистостям, видатним письменникам, діячам культури та мистецтва.

Азійські музеї відрізняються від європейських більш глибоким історико-культурним та релігійним змістом, заснованим на духовній культурі Сходу. Вони присвячені переважно традиційним (на півдні та сході) і християнським (у Малій Азії) віруванням та розташовані у храмах, мечетях і монастирях. Духовні скарби Азії представлено в експозиціях старовинних християнських, іудейських, мусульманських, санскритських, синтоїстських та буддійських бібліотек, культових споруд та сховищах релігійних реліквій. Музеїв

сучасного змісту досить мало, основна їх частина знаходиться в Японії і частково в Китаї. В азійських державах колишнього Радянського Союзу знаходиться значна кількість музеїв військової та революційної історії, які зараз змінюють свій профіль. Характерною особливістю азійського регіону є те, що в ньому засновано незначну кількість музеїв, присвячених діячам історії та видатним особистостям. Однак музеї подібного профілю користуються величезним попитом серед мешканців країни. Переважають музеї політичних лідерів (Китай), духовних вождів (Індія) та військових ватажків (Монголія, Ірак, Афганістан).

Північноамериканські музеї вирізняються високим рівнем сучасності своїх фондів. Сформовані на основі колишніх промислових експозицій, вони пропонують відвідувачам ознайомитися з розвитком та сучасною могутністю різноманітних промислових підприємств та корпорацій, висвітлюючи переважно лише комерційний бік справи. По суті, північноамериканські музеї нагадують виставки історичних і сучасних зразків техніки та обладнання, відкриті в рекламних або комерційних цілях. Це високотехнологічний конгломерат, покликаний захоплювати та приголомшувати відвідувачів неординарністю підходу та ультрасучасним оснащенням. Історичних музеїв на континенті замало, оскільки широкомасштабне освоєння цих земель європейцями почалося лише у XII—XIII ст. Зокрема, можна відвідати музеї, присвячені подіям Громадянської війни Півночі і Півдня (1861—1865 рр.), а також музеї історії колонізації Америки (з експозиціями побуту та життя індіанських племен). Є також музеї історичних особистостей, проте це не науковці чи митці, а насамперед політичні діячі та підприємці.

На відміну від Північної Америки, музеї Південної Америки здебільшого історичні та історико-архітектурні. У державах Андського пасма розташована значна кількість музеїв історії та побуту індіанських племен, а в Бразилії, Аргентині, Венесуелі — музеї історії відкриття та колонізації Америки. Окремі музеї сучасного профілю розміщуються в Бразилії, переважно на основі експозицій діючих там транснаціональних корпорацій. Крім того, на континенті багато музеїв релігійного змісту (як католицького, так і місцевого нехристиянського спрямування), є заклади, що експонують витвори європейського мистецтва (Іспанії, Португалії тощо), вивезені до Америки під час колонізації. Існують також музеї окремих особистостей.

Музеї Австралії та Океанії мають доволі однорідний профіль. Майже всі вони присвячені історії європейського відкриття і дослідження земель, а також особистостям першовідкривачів і мореплавців. Невелика їх частина відведена музеям місцевого побуту та культури, природної спадщини та мінеральних багатств. Хоча кількість музеїв Океанії доволі значна (біля 2 тисяч), однак відомості про їхні фонди і профільні напрямки дуже розрізнені й неповні [1].

Небагато музеїв у Африці. На цьому континенті найчастіше зустрічаються країни, які мають лише один музей. Історично так склалося, що всі музеї Африки чітко розподілені в межах континенту за своїм профілем. Межею розподілу став природний бар'єр — пустеля Сахара, північніше якої знаходилася відома римлянам та європейцям земля, а південніше — тропіки,

території, не придатні для існування людини в уявленні стародавніх греків. На північ від Сахари розташовано музеї давньоєгипетської цивілізації, історії еллінського періоду розвитку, римської колонізації та більш пізнього мусульманського Магрибу. На південь від Сахари знаходяться переважно музеї фетишів, тотемних вірувань або колоніальні музеї колишніх метрополій (Франції, Великобританії, Португалії). Характерною особливістю Африки є наявність значної кількості музеїв, присвячених незалежності окремих країн та етапам боротьби за неї. Здебільшого це притаманно для південної та центральної частини континенту. В Африці дуже мало музеїв окремих особистостей та музеїв сучасного профілю, мало й релігійних споруд (крім мусульманських на півночі). Проте поширені музеї-виставки коштовностей та дорогоцінних мінералів.

Музеї Європи займають найбільш визначне місце у світі. Як вже зазначалося, їх кількість становить понад 60 % усіх музеїв світу. Вони утримують більшість матеріальних цінностей Стародавнього Єгипту, Греції та Риму, великі зібрання світової класики європейського образотворчого мистецтва, науки, скульптури та архітектури. Проте кількість музеїв в окремих країнах Європи різна. Найбільше музейних закладів розміщено у Німеччині та Великобританії (понад 4 тисячі), трохи менше їх в Італії (3,5 тисячі), Росії (1478), Франції (1300) та Іспанії (1054). Малі країни Європи мають у середньому від 200 до 700 музеїв. Найбільша їх кількість серед держав цієї групи в Нідерландах (732), Австрії (712), Швейцарії (776), Угорщині (529), Польщі (590) та ін. Найменші країни Європи та «країни-карлики» утримують, відповідно, невелику кількість музеїв. Так, у Ліхтенштейні їх 5, в Монако та Андоррі — 6, в Сан-Марино — 7, в Люксембурзі та Гібралтарі — по одному музею.

Музеї Азійського регіону по праву є взірцем всесвітньої культурної спадщини. Вони містять унікальні в історичному відношенні пам'ятки багатої, ще й досі маловідомої східної думки, релігії та філософії, архітектури, друкарства, мистецтва. У їхніх фондах зберігаються не лише нескінченні матеріальні багатства Сходу, але насамперед незрівнянна за своєю красою, сповнена духовності традиційна культура азійських держав.

Тому найбільшими музейними державами Азії є осередки стародавніх цивілізацій, що виникли за сивої давнини і накопичили велику кількість пам'яток історії та мистецтва. Так, у Китаї нині функціонує понад тисячі музеїв, в Японії - 762, в Індії — 462, в Туреччині, Таїланді, Казахстані та Кореї — близько 180, в Ізраїлі, Індонезії, Азербайджані — близько сотні. Ті держави, що не мають власної багатої історії і не були центрами давніх цивілізацій, утримують доволі незначну кількість музеїв. До таких країн належать М'янма, Бутан, Пакистан, країни Індокитаю, а також деякі держави сходу Аравійського півострова. Також в Азії досить багато країн, що мають сьогодні лише один музей: Ємен, Тайвань, Мальдіви і Бутан.

Особливістю північноамериканського континенту є передусім те, що переважна більшість його території та населення знаходяться у складі лише трьох держав: Сполучених Штатів, Канади та Мексики. Решта країн займають

досить невелику територію на Панамському перешийку або взагалі є острівними. Тому не випадково, що дві з трьох найбільших країн утримують відповідно й найбільшу кількість музеїв. У Сполучених Штатах і Канаді разом знаходиться 94 % всіх музеїв Північної Америки. Їх чисельність у США перевищує 4600, а в Канаді — 1342. Проте Мексика, на відміну від своїх сусідів, має незначну кількість музейних закладів (14), оскільки вона належить до країн, які розвиваються, і не має достатніх ресурсів для відповідного розвитку соціального комплексу. Третьою країною Північної Америки за кількістю музеїв є Куба (216). Це цілком зрозуміло з огляду на соціалістичний шлях розвитку країни, за якого забезпечується широка державна підтримка розвитку різних закладів культури та мистецтва. Значна кількість музеїв сформувалася в таких державах: Коста-Ріка (38), Сальвадор (20), Панама (11), Гватемала (18). Проте більшість держав Вест-Індії мають дуже незначну кількість музеїв, що не перевищує 6—7 (Ямайка, Гаїті, Нікарагуа, Гондурас, Барбадос, Багами, Антигуа і Барбуда, Сент-Люсія тощо). Є у Північній Америці держави, що мають лише один музей: Пуерто-Ріко, Мартініка, Беліз, Гренада, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс. А є й такі, що не мають жодного: Аруба, Бермуди, Кайманові острови, Домініка тощо [3].

Отже, музеї Північної Америки розташовані переважно на материкових територіях, історично заселених індіанцями майя та іншими племенами великих прерій та рівнин. Це й зумовило їх профіль у Канаді та Мексиці. Музеї Сполучених Штатів більш різноманітні за своїм змістом: вони охоплюють різноманітні пласти цивілізації від прадавніх часів до індіанської культури та наших днів, сучасного постіндустріального суспільства.

Країни Океанії належать до дуже специфічного регіону світу. У ньому сформувалися лише два лідери — Австралія та Нова Зеландія. Решта країн дуже незначні за своєю територією та кількістю населення, тому лідерство двох цих держав дуже контрастує на тлі інших країн Океанії. І справді, в одній лише Австралії знаходиться 1893 музейні заклади. Це більше ніж у всіх країнах Південної Америки разом узятих. Саме завдяки Австралії та частково Новій Зеландії Океанія опинилась на четвертому місці серед інших регіонів світу за показником кількості музеїв. Проте в інших країнах Океанії музейних закладів дуже мало. Лише Нова Зеландія відрізняється невеликим збільшенням їх кількості (98), а також серед острівних країн регіону Нова Каледонія утримує на своїй території 4 музеї. Решта країн мають лише по одному музею (Фіджі, Соломонові острови, Західне Самоа, Вануату, Мікронезія, Нуйя) або не мають їх взагалі (Палау, Тувалу, Тонга, Науру, Північні Маріанські острови, Маршаллові острови, Кірібаті, Гуам, Французька Полінезія, Острови Кука). Слід зазначити, що в далекому минулому Океанія мала зовсім протилежні тенденції розвитку музеїв. Так, за результатами останніх археологічних розкопок, саме в Океанії знайдено чи не перші в світі зібрання предметів релігійного культу, зброї, посуду, які, на думку вчених, мали музейне значення.

У регіоні сформувалися переважно три типи музейних закладів. По-перше, це колоніальні музеї, які включають експозиції з історії відкриття та

освоєння Австралії та Океанії, а також містять зібрання зразків європейського мистецтва, що були принесені разом з колоністами. По-друге, це музеї культури та побуту місцевих тубільців, що сформувалися здебільшого на основі приватних колекцій. І, по-третє, це природничі музеї, які розповідають про ендемічні рослини і тварин Австралії та Океанії.

2. МІСЦЕ УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ

Україна посідає помітне місце у світі за кількістю музейних закладів. За цим показником вона знаходиться на рівні таких держав, як Норвегія, Румунія, Португалія. Частково така велика мережа музеїв перейшла у спадок від радянських часів, за яких музейна справа була однією з пріоритетних галузей культури на шляху до розбудови соціалістичного суспільства. Але, перш за все, музейні заклади нашої держави сформувались на основі багатой історичної, культурної та природної спадщини, яка має європейське, а подекуди і світове, значення. За офіційними даними ЮНЕСКО, в Україні виділено 3 музейні та історико-культурні об'єкти, які віднесено до рівня світового значення [2]: Національний архітектурно-історичний заповідник «Софія Київська» з собором XI ст., Національний історико-культурний заповідник XI—XIX ст. Києво-Печерська лавра з Ближніми та Дальніми печерами XI ст., а також історичний ансамбль міста Львова, який планується перетворити на своєрідний музей під відкритим небом.

Музейне будівництво в Україні продовжує розвиватись у контексті глобальних культурних процесів, незважаючи на всі труднощі пострадянської доби. Виникають і активно функціонують численні музеї, присвячені окремим історичним подіям з життя України та Східної Європи, забутим персоналіям, новим археологічним знахідкам. Здійснюється істотне впорядкування музейних колекцій, звільнення музейної діяльності від політичних ідеологій та стереотипів, орієнтація на європейську історію та культурні цінності. Основні зусилля музейних закладів почали спрямовуватись на відновлення історичної пам'яті українців, їх національної ментальності, духовності і культури. Так, на місці колишніх музеїв атеїзму або музеїв, де зберігали історичні церковні цінності, було відкрито музеї ікони, дзвонів, стародруків тощо, робота яких вже не ґрунтувалась на атеїстичному світогляді. Численні краєзнавчі музеї, які особливо поширені в Центральній та Західній Україні почали провадити серйозну роботу з колекціонування та зберігання предметів національної самобутності краю. Вони досліджують особливості історичного одягу місцевості, знарядь праці, національних пісень та музичних інструментів; займаються відродженням ковальського, гончарного, декоративно-прикладного мистецтва та народних художніх промислів[1].

Проте ще не всі сторінки української історії висвітлено детально. Приміром, досі немає змістовного музею, присвяченого діяльності ОУН-УПА (його лише збираються відкрити у м. Луцьку на Волині), немає музею, присвяченого подіям 1917—1919 рр. та проголошенню незалежності України, музею голодомору 1932—1933 рр. Багато ще видатних постатей, культурних та мистецьких діячів нашого краю, широко відомих за кордоном, залишилися

поза увагою. Не мають спеціалізованих музеїв академік Володимир Вернадський; авіаконструктор, винахідник гелікоптерів Ігор Сікорський; видатний хімік Теодор Добржанський; танцівник Серж Лифар та співак і композитор Олександр Вертинський; географ та етнограф Степан Рудницький; економісти Антін Синявський та Туган-Барановський; відомі усьому християнському світу діячі православної церкви та багато інших.

Отже, Україна має значні резерви розвитку мережі музейних закладів, особливо на територіях, багатих історичними та культурними подіями. Активізація музейної діяльності на цих землях є найбільш актуальним завданням культурного та духовного відродження України цього часу.

Питання для самоконтролю:

1. Яка загальна кількість музеїв світу?
2. Яка кількість музеїв припадає на окремі регіони?
3. Які сприятливі умови розвитку музеїв певних профілів у Європі?
4. Які сприятливі умови розвитку музеїв певних профілів у Азії?
5. Які сприятливі умови розвитку музеїв певних профілів у Північній Америці?
6. Які сприятливі умови розвитку музеїв певних профілів у Південній Америці?
7. Які сприятливі умови розвитку музеїв певних профілів у Африці?
8. Які сприятливі умови розвитку музеїв певних профілів у Австралії та Океанії?
9. Які особливості розвитку музейної мережі України?

Рекомендована література до теми:

1. Музейний простір України URL: <https://ukrmuseum.info> (дата звернення 26.08.2020).
2. UNESCO. Statistical yearbook. - New York, 2004. 560 p.
3. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С.12-43 с.